

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

ВАКОЛЮК АЛІНА МИКОЛАЇВНА

УДК 796/799(091) «1959/1991»

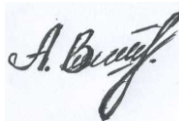
РОЗВИТОК ЗМІСТУ «ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ»
ЯК НАВЧАЛЬНОГО ПРЕДМЕТА
У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ (1959–1991 рр.)

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Рівне – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Рівненському державному гуманітарному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Вербець Владислав Володимирович,
Рівненський державний гуманітарний університет,
проректор з науково-педагогічної, навчально-
методичної роботи та гуманітарної політики.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Приступа Євген Никодимович,
Львівський державний університет фізичної
культури імені Івана Боберського,
ректор;

кандидат педагогічних наук, доцент
Крук Микола Зенонович,
Житомирський державний університет імені Івана
Франка,
доцент кафедри фізичного виховання та рекреації.

Захист відбудеться 28 вересня 2017 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 47.053.01 у Рівненському державному гуманітарному університеті за адресою: 33000, м. Рівне, вул. Степана Бандери, 12.

Із дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Рівненського державного гуманітарного університету (33000, Україна, м. Рівне, вул. Платова, 31).

Автореферат розіслано 28 серпня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. А. Гудовсек

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На початку XXI століття система вітчизняної освіти зазнає чергового реформування, унаслідок якого пріоритетним об'єктом уваги, крім предметів суспільствознавчого циклу, постає навчальний предмет «Фізична культура» як дисципліна, що відзначається спрямованістю на підтримку здоров'я підростаючого покоління, позаяк на сьогодні видається незаперечним погіршення здоров'я молоді й, зокрема, значне зменшення чисельності громадян, придатних до військової служби. Тому очевидно є потреба реформування «Фізичної культури» як навчального предмета з огляду на історико-педагогічний досвід формування й розвитку її змісту.

Запровадження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, виокремлення загальних змістових ліній освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» (здоров'я, фізична культура, безпека життєдіяльності, захист Вітчизни і цивільна оборона) – це важливі етапи реформування дисципліни «Фізична культура». Нові принципи організації останньої, як-от: демократизація та гуманізація навчального предмета, спрямованість на опанування учнями основ особистої фізичної культури, зумовили актуалізацію проблеми визначення цілей і змісту освіти з фізичної культури для загальноосвітніх шкіл.

Актуальність задекларованої в дисертації проблеми підкреслено в таких нормативно-правових документах з питань освіти і виховання, як: закони України «Про освіту» (1991, зі змінами 1992–2010), «Про загальну середню освіту» (1999, зі змінами 1992–2016), «Про фізичну культуру і спорт» (1994, зі змінами 1999–2015); «Національна доктрина розвитку фізичної культури та спорту» (2005); «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр.» (2013), «Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (2015); «Державна цільова соціальна програма розвитку фізичної культури на період до 2020 року» (2015) тощо.

Аналіз історіографії проблеми дослідження дає підстави стверджувати про значний пласт історико-педагогічних напрацювань, присвячених різним аспектам розвитку середньої освіти та її змісту, серед яких – наукові розвідки Л. Березівської, М. Богуславського, Н. Гулана, С. Карпенчук, Г. Козлової, О. Петренко, Л. Пироженко, О. Сухомлинської, В. Федяєвої, І. Яшук та ін.

Проблему фізичного розвитку та фізичного виховання особистості розкрито в роботах з історії вітчизняної системи освіти таких учених, як: М. Грищенко, Н. Константинов, Ф. Корольов, З. Равкін, М. Флінт, М. Ярмаченко й ін. Досвід здійснення фізичного виховання у вітчизняній школі висвітлено у фундаментальних дослідженнях з історії фізичної культури й спорту радянського періоду (В. Стовпів, І. Чудинов (1962); Г. Харабуга, Г. Деметер та ін. (1983); В. Стовпів (1989), проте фрагментарно й досить тенденційно. У пострадянський період розвиток фізичної культури презентовано в роботах В. Бальсевича, В. Василюка, Е. Вільчовського, З. Крука, Є. Приступи, І. Роціна, Б. Шияна тощо.

Окремі аспекти проектування змісту фізкультурної освіти осмислено у працях Б. Ашмаріна, В. Бальсевича, Ю. Васькова, В. Видріна, М. Віленського, Т. Круцевич, В. Ляха, Л. Матвєєва й ін.; форми та методи проведення уроків, покращення програмно-нормативного забезпечення – в роботах І. Бакіо, Л. Волкова, В. Добринського, М. Дутчака, Н. Москаленко, А. Цьося; удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів, зокрема й фізичної культури – у наукових доробках В. Вербця, В. Заслуженюка, В. Кіндрата, С. Лісової, М. Марусинець, С. Мединського, Ю. Пелеха, Л. Шугаєвої та ін.

Попри значні здобутки вчених у вказаній царині, обраний у дисертації хронологічний період до сьогодні не виступав предметом розгляду в контексті проблеми розвитку змісту «Фізичної культури» як навчального предмета.

Актуальність теми дослідження визначають такі об'єктивні суперечності:

- між потребами у знаннях про розвиток змісту «Фізичної культури» у вітчизняній системі освіти й недостатнім висвітленням цієї проблеми в історико-педагогічних дослідженнях;

- між значним досвідом викладання навчального предмета «Фізична культура» та якістю його узагальнення;

- між багатим історико-педагогічним досвідом у галузі фізичного розвитку підростаючого покоління та недостатнім осмисленням і освоєнням конструктивних ідей задля визначення пріоритетних напрямів розвитку фізичної культури в сучасному освітньому просторі.

Потенційна актуальність проблеми, її значущість, виявлені суперечності та недостатня вивченість в історико-педагогічній науці зумовили вибір теми дисертації: **«Розвиток змісту «Фізичної культури» як навчального предмета у вітчизняній загальноосвітній школі (1959–1991 рр.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами.

Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри теорії і методики фізичного виховання Рівненського державного гуманітарного університету на тему: «Шляхи удосконалення професійної підготовки спеціалістів з фізичної культури» (державний реєстраційний номер 0116U005225). Тему дослідження затверджено вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 6 від 25.01.2013 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 23.04.2013 р.).

Мета дослідження – дослідити й узагальнити історико-педагогічний досвід розвитку змісту навчального предмета «Фізична культура» у вітчизняній загальноосвітній школі (1959–1991 рр.) для його творчого використання в сучасному освітньому просторі.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі **завдання дослідження**:

1. Актуалізувати категорійно-поняттєвий апарат, обґрунтувати джерельну базу й окреслити історіографію проблеми дослідження.

2. Виокремити суспільно-політичні, соціокультурні та педагогічні детермінанти розвитку змісту навчальної дисципліни «Фізична культура» у вітчизняній школі (1959–1991 рр.).

3. Проаналізувати нормативно-правові та змістові засади розвитку «Фізичної культури» як навчального предмета (1959–1991 рр.).

4. Схарактеризувати практику розвитку змісту навчального предмета «Фізична культура» у 1959–1991 рр.

5. Розкрити можливості упровадження змісту навчального предмета «Фізична культура» досліджуваного періоду в сучасному освітньому просторі.

Об'єкт дослідження – «Фізична культура» як самостійний предмет навчального плану загальноосвітньої школи.

Предмет дослідження – розвиток змісту навчального предмета «Фізична культура» у вітчизняній загальноосвітній школі досліджуваного періоду.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань відповідно до предмета дослідження на різних його етапах використовували комплекс таких загальнонаукових і традиційних для історико-педагогічних праць методів, як:

- загальнонаукові (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) – для аналізу, узагальнення та систематизації поглядів вітчизняних і зарубіжних педагогів на проблему дослідження;

- логіко-системний, хронологічно-структурний – для систематизації теоретичних ідей і узагальнення досвіду теорії та практики з навчального предмета «Фізична культура» в загальноосвітній школі;

- проблемно-цільовий – для аналізу науково-педагогічної літератури, монографічних видань, матеріалів педагогічної преси та нормативних документів досліджуваного періоду;

- пошуково-бібліографічний (вивчення джерел, архівних документів, матеріалів періодичних видань із проблеми дослідження) – для наукових узагальнень;

- метод термінологічного аналізу – для актуалізації категорійно-поняттєвого апарату дослідження;

- ретроспективний – для виявлення можливостей упровадження змісту навчального предмета «Фізична культура» досліджуваного періоду в сучасному освітньому просторі;

- метод теоретичного узагальнення – для узагальнення отриманих даних і формулювання висновків за результатами виконаної науково-пошукової роботи.

Територіальні межі дослідження відповідають адміністративно-територіальній належності України впродовж 1959–1991 рр., а саме – території Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР).

Хронологічні межі дослідження означають період від 1959 р. до 1991 р. *Нижня межа* дослідження – 1959 р. – зумовлена набуттям чинності Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР», десталінізацією, частковою

демократизацією суспільства, інтенсивним розвитком економічної сфери, що спричинили зміни змісту освіти, зокрема у викладанні «Фізичної культури» як навчального предмета, пожвавленням фізкультурного руху, ухваленням постанови «Про керівництво фізичною культурою і спортом в країні». *Верхня межа* – 1991 р. – пов'язана із проголошенням незалежності України, соціально-економічними й політичними зрушеннями в країні, що детермінували освітню реформу, із набуттям чинності Закону України «Про освіту» (1991), активним упровадженням нових навчальних програм із предмета «Фізична культура» відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, зокрема освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура».

Джерельна база дослідження охоплює *правові документи* (простеження змін у змісті шкільної освіти загалом і в змісті «Фізичної культури» як навчального предмета в досліджуваній період зокрема); *нормативні документи* (визначення спрямованості змін у змісті «Фізичної культури» та підходах до його реалізації в навчальному процесі досліджуваного періоду); *автентичні джерела* (аналіз і систематизування ідей щодо відбору, структурування та реалізації змісту шкільної освіти); *нарративні джерела* (усвідомлення сутності процесів реформування змісту «Фізичної культури» досліджуваного періоду); *інтерпретаційні джерела*, присвячені досліджуваній темі або дотичні до неї та написані в досліджуваній період чи близький до нього хронологічно.

У процесі дослідження було використано матеріали фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (фонд № 166 – Народний комісаріат освіти УСРР (Міністерство народної освіти УРСР), Державного архіву Рівненської області (фонд № Р–2 – Обласне управління освіти), Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України, наукової бібліотеки Рівненського державного гуманітарного університету, наукової бібліотеки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

- виконано цілісне дослідження проблеми розвитку змісту навчального предмета «Фізична культура» у 1959–1991 рр., обґрунтовано періодизацію та визначено тенденції розвитку змісту навчального предмета «Фізична культура» у 1959–1991 рр.;

- виокремлено суспільно-політичні, соціокультурні та педагогічні чинники розвитку змісту навчального предмета «Фізична культура» у досліджуваній період (певне послаблення ідеологічного тиску, розбудова народного господарства, розвиток промисловості; покращення добробуту населення, значна увага вищого партійного керівництва до розвитку масової фізкультури та спорту, пошук шляхів покращення здоров'я підростаючого покоління; часткові зміни та наростання стагнаційних явищ у шкільній освіті, а також перевантаженість учнів, нестача педагогічних кадрів, недостатній

рівень матеріально-технічного забезпечення шкіл, зародження демократичних змін на тлі реформи загальноосвітньої і професійної школи та визрівання національної реформи освіти);

– схарактеризовано нормативно-правові та змістові засади розвитку «Фізичної культури» як навчального предмета (1959–1991 рр.);

– розкрито можливості впровадження змісту навчального предмета «Фізична культура» досліджуваного періоду в сучасному освітньому просторі;

уточнено сутність ключових понять дослідження: «школа», «загальноосвітня школа», «зміст освіти», «навчальний предмет», «фізична культура», «фізичне виховання», «навчальний предмет «Фізична культура» у школі»;

удосконалено наукове уявлення про історіографію проблеми та джерельну базу дослідження;

подальшого розвитку й конкретизації набуло висвітлення ролі педагогічної преси у вирішенні проблеми розвитку змісту навчального предмета «Фізична культура» в досліджуваній період.

До наукового обігу *введено* маловідомі та невідомі архівні документи, методичну літературу, публікації у педагогічній пресі з досліджуваної проблеми, більшість із яких раніше в наукових працях згадано не було.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що його результати можуть слугувати основою для розроблення авторських програм в освітній галузі «Здоров'я і фізична культура» у рамках варіативного компонента Державного стандарту. Також їх може бути використано викладачами історії педагогіки й фізичної культури середніх спеціальних і вищих навчальних закладів як вихідний матеріал у процесі формування змісту відповідних навчальних дисциплін. Матеріали дослідження знайдуть застосування у методичній роботі з учителями загальноосвітніх шкіл; під час укладання підручників і посібників; у ході написання курсових, бакалаврських, дипломних і магістерських робіт студентами педагогічних навчальних закладів III–IV рівнів акредитації.

Основні положення та результати дослідження *впроваджено* у навчальний процес Рівненського державного гуманітарного університету (довідка про впровадження № 60 від 23.05.2016 р.), Національного університету «Острозька академія» (довідка про впровадження № 202 від 13.06.2016 р.), Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка про впровадження № 01-16/781 від 14.06.2016 р.) і Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка про впровадження № 03-29/02/4065 від 07.12.2015 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження було представлено на конференціях різних рівнів: *міжнародних* – «Наука, освіта, суспільство очима молодих» (Рівне, 2012, 2013), «Педагогіка та психологія в еру зростаючого потоку інформації» (Будапешт, 2015); *уєвропейських* – «Громадська освіта і виховання в Україні: досвід, шляхи їх вирішення» (Рівне, 2013), «Актуальні проблеми підготовки сучасного вчителя»

(Умань, 2013), «Актуальні проблеми сучасної дидактики в контексті вимог інформаційного суспільства» (Рівне, 2013), «Становлення і розвиток особистості людини як суб'єкта власного життя» (Рівне, 2016); *регіональній* – «Фізична культура дітей та молоді на сучасному етапі: досвід і перспективи» (Рівне, 2016); а також обговорено на засіданнях кафедри загальної і соціальної педагогіки та управління освітою, кафедри теорії і методики фізичного виховання, звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу Рівненського державного гуманітарного університету (2012–2017 рр.).

Публікації. Результати дослідження викладено в 10 одноосібних публікаціях (1 – у зарубіжному періодичному виданні), серед яких: 6 статей відображають основні наукові результати дослідження, 2 мають апробаційний характер, 2 додатково репрезентують наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (443 найменування, із них 8 – іноземною мовою, 40 – архівні джерела), 13 додатків на 49 сторінках. Загальний обсяг дисертаційної роботи – 268 сторінок друкованого тексту, з них 179 сторінок основного тексту. Робота містить 6 таблиць, 3 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок із науковими програмами й темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет наукового пошуку, вказано методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення здобутих результатів, подано відомості про апробацію та упровадження результатів дослідження, окреслено структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретичні основи дослідження проблеми розвитку змісту «Фізичної культури» як навчального предмета (1959–1991 рр.)»** – актуалізовано категорійно-поняттєвий апарат дослідження; обґрунтовано джерельну базу та представлено історіографію проблеми; виокремлено та схарактеризовано суспільно-політичні, соціокультурні та педагогічні детермінанти розвитку змісту навчальної дисципліни «Фізична культура» у вітчизняній школі (1959–1991 рр.).

Унаслідок проведеного аналізу виокремлено базові поняття пропонованого історико-педагогічного дослідження, серед яких: «школа», «загальноосвітня школа», «зміст освіти», «навчальний предмет», «фізична культура», «фізичне виховання», «навчальний предмет «Фізична культура» у школі» та ін.

З'ясовано, що *навчальний предмет «Фізична культура» у школі* – дисципліна навчального плану, основним змістом якої є система спеціальних фізичних вправ, спортивної діяльності, рухливих і спортивних ігор, спрямованих на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних і духовних сил особистості, що сприяє ефективному оволодінню учнями знаннями, уміннями, навичками, необхідними для повноцінної підготовки їх до життя, праці й захисту Батьківщини. Упродовж досліджуваного періоду зміст уроків визначали навчальні програми із диференційованим поданням навчальних

завдань за класами (1–4, 5–9, 10–11). Система занять охоплювала: 1) уроки фізичної культури; 2) позаурочні заняття учнів у секціях колективу фізичної культури школи та фізкультурно-масову роботу (ігри, гімнастика, фізкультурні змагання, свята, спартакіади, походи, екскурсії, фізкультурні збори піонерського загону та дружини); 3) різноманітні заходи в режимі навчального дня школи (гімнастика до занять, фізкультхвилинки на уроках у початкових класах, ігри на перервах, заходи гігієнічного характеру); позашкільна робота з фізкультури: заняття в будинках піонерів, піонерських таборів, дитячих і юнацьких спортивних школах та ін.

Установлено, що впродовж 1959–1991 рр. зміст «Фізичної культури» як навчального предмета зумовлений завданнями фізичного виховання та виховання учнів загалом, був нерозривно пов'язаний із розумовим, моральним, естетичним і трудовим вихованням учнів, тобто сприяв формуванню їхньої комуністичної свідомості й таких моральних якостей, як мужність, сміливість, рішучість, наполегливість, воля, дисциплінованість, колективізм.

Аналіз значного масиву джерел, присвячених обраній для дослідження проблемі, дав змогу розподілити джерельну базу дисертації на *п'ять* основних груп. До *першої групи* належать правові документи (звіти партійних з'їздів і конференцій, резолюції пленумів КПРС, дані статистичних збірників, інформаційні повідомлення, закони, накази, постанови державних структур УРСР, СРСР, Міністерства освіти УРСР та СРСР); до *другої групи* – такі *нормативні документи*, як навчальні плани і програми загальноосвітніх шкіл із фізичної культури, опубліковані у бюлетені «Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР», часописі «Физическая культура в школе», віднайдені у фондах ЦДАВО України та Державного архіву Рівненської області; до *третьої групи* – праці вітчизняних педагогів і психологів (І. Журавльов, В. Краєвський, І. Лернер, М. Скаткін, І. Зверев, М. Кашин, Л. Матвеев, М. Карпушко й ін.), у яких представлено багатогранне бачення сутності проблеми дослідження; до *четвертої групи* – публікації у періодичних виданнях (*журнали* «Советская педагогика» (1959–1991), «Радянська школа» (1959–1990), «Народное образование» (1959–2017), «Педагогика» (1992–2017), «Збірник наказів та розпоряджень НКО УРСР» (1939–1961), «Собрание постановлений Правительства Советских Социалистических Республик» (1959–1990), «Теорія і методика фізичного виховання і спорту» (1992–2017), «Теория и практика физической культуры» (1959–2017), «Физическая культура в школе» (1959–2017), *газети* «Учительская газета» (1959–2014), «Радянська освіта» (1959–1991), важливі для усвідомлення сутності процесів реформування змісту фізичної культури досліджуваного періоду; до *п'ятої групи* – монографічні та дисертаційні праці, довідкові видання (енциклопедії, бібліографічні покажчики, словники), матеріали науково-практичних конференцій, що безпосередньо чи опосередковано стосуються проблеми розвитку змісту навчального предмета «Фізична культура» в досліджуваній період.

Історіографічний аналіз проблеми розвитку змісту «Фізичної культури» як навчального предмета (1959–1991 рр.) виконано в межах періодизації розвитку педагогічної думки, запропонованої сучасним істориком педагогіки Л. Березівською (2008):

1-й період – 1959–1983 рр. – освітньо-законодавче формування змісту «Фізичної культури» як предмета загальноосвітньої школи – прикметний появою праць (М. Гончаров (1959), І. Каїров (1961), І. Журавльов, Л. Зоріна, М. Кондаков, В. Краєвський, І. Лернер (1974, 1980, 1983), у яких обґрунтовано склад і структуру цього навчального предмета, а також незначної кількості робіт (З. Кузнецова (1959), Г. Сатіров (1959), Н. Кулінко (1970), В. Качашкін (1972), Л. Матвеев (1976) та ін.), які дають змогу скласти уявлення про зміни, яких зазнавав його зміст впродовж 1959–1983 рр.; 2-й період – 1984–1991 рр. – трансформація змісту предмета «Фізична культура» у світлі реформи загальноосвітньої школи та досліджень НДІ фізіології та гігієни – характеризується збільшенням низки наукових розвідок (І. Зверев, М. Кашин (1985), П. Богословський (1985), Ю. Желєзняк (1987), Є. Бондаревський, А. Кадстова (1987), В. Столяров (1987), В. Видрін (1987), М. Бака (1990) та ін.), присвячених висвітленню окремих питань і шляхів реформування змісту «Фізичної культури» як навчальної дисципліни; 3-й період – 1991 р. – до сьогодні – період модернізації змісту фізичної культури у світлі нових нормативно-правових документів (законів, концепцій, стандартів освіти) в умовах відродження та побудови національної системи освіти – відзначається появою праць (Л. Березівська (2008), М. Богуславський (2012), Л. Пироженко (2014) та ін.) із проблеми реформування змісту шкільної освіти в досліджуваній період, а також робіт (Н. Карпушко (1992), Л. Матвеев (1997), Б. Голощапов (2001), С. Бугрій (2011), Ю. Васьков (2010–2013), В. Сутула (2014), І. Рошдін (2016) та ін., у яких зроблено спроби осмислення та критичного аналізу еволюції змісту «Фізичної культури» як навчального предмета (1959–1991 рр.).

Виконаний аналіз уможливив виокремлення та опис суспільно-політичних, соціокультурних і педагогічних детермінант розвитку змісту навчальної дисципліни «Фізична культура» у вітчизняній школі (1959–1991), серед яких: певне послаблення ідеологічного тиску, розбудова народного господарства, розвиток промисловості; покращення добробуту населення, значна увага вищого партійного керівництва до розвитку масової фізкультури і спорту, пошук шляхів покращення здоров'я підростаючого покоління; часткові зміни та наростання стагнаційних явищ у шкільній освіті, а також перевантаженість учнів, нестача педагогічних кадрів, недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення шкіл, зародження демократичних змін на тлі реформи загальноосвітньої і професійної школи та визрівання національної реформи освіти.

У другому розділі – **«Нормативно-правові та змістові засади розвитку «Фізичної культури» як навчального предмета (1959–1991 рр.)»** –

проаналізовано нормативно-правове забезпечення розвитку змісту навчальної дисципліни «Фізична культура» у вітчизняній школі в досліджуваній період, розкрито специфіку реалізації змісту фізичного виховання учнів у навчальних програмах із дисципліни «Фізична культура» у визначених хронологічних межах.

Установлено, що трансформацію змісту «Фізичної культури» як навчального предмета вітчизняної школи в досліджуваній період зумовили нормативно-правові документи, що регламентували галузь освіти загалом і «Фізичну культуру» як навчальну дисципліну зокрема.

З'ясовано, що впродовж періоду 1959–1991 рр. набула чинності низка законів, постанов і рішень (Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в УРСР» (1959), наказ «Про заходи щодо поліпшення фізичного виховання в школах і педагогічних навчальних закладах СРСР» (1959), постанови «Про керівництво фізичною культурою і спортом в країні» (1959), «Про стан і заходи щодо покращення фізичного виховання загальноосвітніх шкіл РСФСР» (1964), «Про заходи щодо подальшого розвитку фізичної культури і спорту» (1966), положення «О физическом воспитании школьников» (1970), постанова «Про подальший підйом масовості фізичної культури та спорту» (1981) та ін.), що детермінували зміни в змісті навчального предмета «Фізична культура» в загальноосвітній школі. Майже в кожному із цих документів було наголошено на потребі посилення уваги до фізичного виховання підростаючого покоління у світлі завдань тогочасної школи.

Простежено нерозривний зв'язок перебудови суспільства з вихованням нової радянської людини, яка повинна була відзначитися гармонійним поєднанням духовного багатства, моральної чистоти і фізичної досконалості. Загалом зміст «Фізичної культури» в загальноосвітній школі (як дають підстави стверджувати результати дослідження) виступав відображенням державної освітньої політики, координації зусиль органів управління освітою всіх рівнів і загальноосвітніх шкіл.

Спостережено, що навчальний предмет «Фізична культура» в загальноосвітній школі впродовж 1959–1991 рр. розглядали як органічну складову радянської системи освіти й виховання учнів, у процесі яких підлягали вирішенню завдання зміцнення їхнього здоров'я, розвитку фізичних здібностей, розширення функціональних можливостей організму, формування рухових навичок, а вдосконаленню такі моральні та вольові якості, як патріотизм, колективізм, сміливість, рішучість, наполегливість, завзятість, цілеспрямованість.

Основними завданнями навчального предмета «Фізична культура» були загартування організму, прищеплення учням любові до занять фізичними вправами, формування вмінь самостійно піклуватися про своє здоров'я, будувати режим праці та відпочинку, а також вироблення відповідних гігієнічних навичок і звичок.

Акцент на посиленні фізкультурно-оздоровчої роботи в школі, її масовості зумовив еволюцію змісту навчального предмета «Фізична культура» у загальноосвітній школі та визнання пріоритетним організаційно-

методичним принципом фізичного виховання школярів принципу диференційованого застосування засобів фізичної культури на заняттях зі школярами різного віку та статі з огляду на стан їхнього здоров'я, ступінь фізичного розвитку та рівень фізичної підготовленості.

Констатовано, що зміни змісту «Фізичної культури», визначені головними суспільними обов'язками, покладеними на підростаюче покоління, як-от: підготовка учнів до самостійного трудового життя, спричинили переформатування змісту навчальних програм із предмета.

Виконаний аналіз дав підстави стверджувати про неодноразовий перегляд і перезатвердження навчальних програм (1960 р., 1967 р., 1975 р., 1983 р., 1985 р. і 1987 р.). Так, програма 1960 р. мала освітній характер і таку мету, як подолання зниження рівня захворюваності учнів, загартування організму, навчання учнів життєво важливих рухових навичок. Програма 1967 р. відзначалася спортивним ухилом і була проєкцією активізації спортивно-масового руху в країні, що вимагав засвоєння учнями технік основних видів спорту. Перегляд змісту цієї програми у 70-х роках ХХ ст. у бік надання їй оздоровчого спрямування був зумовлений станом здоров'я учнів, дослідженнями НДІ фізіології і гігієни АПН СРСР щодо врахування закономірностей рухових якостей та активності учнів різного віку й статі під час планування та організації уроків фізичної культури.

Зауважено, що оздоровчий характер навчальної програми з «Фізичної культури», базований на розвитку рухових якостей і вмінь, розвитку фізичних якостей із урахуванням рівнів фізичної підготовленості учнів різного віку та статі, було закріплено реформою загальноосвітньої школи 1984 р.

Комплексна програма з фізичної культури 1987 р., укладена на ґрунті Всесоюзного комплексу ГПО, поставала уособленням змін, яких зазнав навчальний предмет «Фізична культура» у 1959–1991 рр. Шляхом аналізу цієї програми виявлено її інтегративність, різноаспектність і різновекторність. З'ясовано, що зміни у змісті програм як результат суспільно-політичних подій у державі розгорталися від необхідності прилучення учнів до занять спортом до формування в них внутрішньої потреби самостійно займатися фізичними вправами, розвивати фізичні якості, рухову активність на основі врахування рівня їхньої фізичної підготовки, стану здоров'я, віку та статі.

Названо, крім здобутків тогочасних навчальних програм, такі їхні недоліки, як: науково-методична недосконалість, невідповідність змісту й основного завдання предмета «Фізична культура» у школі – зміцнення та збереження здоров'я учнів, їхнє загартування на основі рівнів їхнього розвитку та фізичної підготовленості. Найважливішим і спільним недоліком усіх програм досліджуваного періоду можна вважати їхню відірваність від реальних можливостей навчальних закладів щодо кадрового, матеріально-технічного забезпечення та регіональних особливостей.

У третьому розділі – **«Практика розвитку змісту навчального предмета «Фізична культура» у 1959–1991 рр.»** – схарактеризовано

організаційно-методичне забезпечення розвитку предмета «Фізична культура» у досліджуваній період; осмислено досвід розвитку змісту навчального предмета «Фізична культура» у публікаціях журналу «Физическая культура в школе» (1959–1991); розкрито можливості впровадження змісту навчального предмета «Фізична культура» досліджуваного періоду в сучасному освітньому просторі.

З огляду на те, що організаційно-методичне забезпечення – це одна з умов успішної реалізації змісту навчального предмета «Фізична культура» у практиці роботи загальноосвітньої школи впродовж 1959–1991 рр., виявом достатнього методичного супроводу навчальної дисципліни «Фізична культура» слід визнати значну кількість методичної літератури, опублікованої щорічно. Нормативні та інструктивно-методичні матеріали, методичні листи, методичні рекомендації та посібники, що виходили друком систематично, містили відомості про зміст, форми та методику планування навчальної роботи, пояснення щодо обліку успішності, завдань, змісту і методики проведення попереднього, поточного та підсумкового контролю, підготовки до уроків, їхньої структури, типів тощо.

Обґрунтовано значний потенціал щодо реалізації завдань і змісту «Фізичної культури», організаційної та методичної підготовки вчителів упродовж досліджуваного періоду педагогічної преси. Потужним джерелом методичного забезпечення загальноосвітніх шкіл з питань фізичної культури у 1959–1991 рр. був журнал «Физическая культура в школе». Різноманітність рубрик часопису забезпечувала різноаспектність висвітлення питань змісту навчального предмета «Фізична культура» в школі в доробках учених-фізіологів, знаних педагогів-практиків, учителів загальноосвітніх шкіл.

Виявлено достатньо високий науково-практичний рівень викладу методичних матеріалів, представлених у таких рубриках журналу, як: «Методика» («Учебная работа»), «Общие вопросы физического воспитания», «Внеклассная и внешкольная работа», «Консультация», «Наука – практика», «Трибуна читателя», «Хроника», «Критика и библиография», «Инвентарь и оборудование», «Теория, история и организация физического воспитания», «Предлагаем, советуемся, спорим», «Из блокнота методиста», «На методическом объединении», «Вопросы теории», «Вопросы воспитания» та ін.

Установлено представлення окремих питань розвитку змісту навчального предмета «Фізична культура» у вітчизняній загальноосвітній школі у 1959–1991рр. у публікаціях провідних педагогічних журналів («Советская педагогика», «Народное образование», «Начальная школа», «Радянська школа») і газет («Учительская газета», «Радянська освіта»). Тематичну спрямованість статей визначали ухвалені нормативно-правові документи в галузі шкільної фізкультурної освіти, суспільно-політичні події в країні впродовж тридцяти років досліджуваного періоду.

Більшість публікацій із проблем розвитку предмета «Фізична культура» впродовж 1959–1991 рр. мала практико-орієнтований характер, оскільки в

них було подано конкретні рекомендації щодо планування навчального матеріалу, окремих розділів програми, підготовки та реалізації змісту певних уроків тощо. Питання розвитку рухової активності та рухових якостей, формування правильної постави, рухових умінь і дій, розвитку фізичних якостей (сили, витривалості), добору комплексу вправ у руслі диференційованого підходу на сторінках часопису розкривали не лише педагоги-практики, а й відомі вчені.

На шпальтах журналу «Физическая культура в школе» (1959–1991) питання практичного розвитку змісту навчального предмета «Фізична культура» знайшло найбільш ґрунтовне висвітлення, що підтверджує кількість публікацій, присвячених цій проблемі (1 918 статей). Проаналізовані статті, незважаючи на їхній до певної міри заідеологізований характер, були досить різноплановими, тож дають змогу скласти об'єктивне уявлення про зміст предмета «Фізична культура» та про ті зміни, яких він зазнавав.

Аналіз нормативно-правових, організаційно-методичних документів і матеріалів, періодичної педагогічної преси періоду 1959–1991 рр. уможливив визначення таких векторів творчого використання змісту навчального предмета «Фізична культура» досліджуваного періоду в сучасному освітньому просторі, як: покращення організаційно-методичного забезпечення розвитку предмета «Фізична культура»; системне відображення досвіду розвитку змісту навчального предмета «Фізична культура» у публікаціях на сторінках педагогічної преси; моніторинг індивідуального розвитку кожного учня/учениці; створення умов для систематичних масових занять фізичною культурою та спортом; підвищення виховного потенціалу фізичної культури в аспекті національно-патріотичного й громадянського виховання; урізноманітнення, збагачення сучасними видами спорту змісту уроків «Фізичної культури», що зумовить підвищення привабливості навчального предмета для учнів.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження, отримані у процесі вирішення поставлених завдань, дали змогу сформулювати такі висновки:

1. На ґрунті системного та порівняльного підходів актуалізовано категорійно-поняттєвий апарат дослідження, зокрема уточнено сутність його ключових понять (у період 1959–1991 рр. і на сьогодні): *«школа», «загальноосвітня школа», «зміст освіти», «навчальний предмет», «фізична культура» та «фізичне виховання», «навчальний предмет «Фізична культура» у школі» й ін.*

З'ясовано, що поняттям *«навчальний предмет «Фізична культура» в школі»* впродовж 1959–1991 рр. маркували навчальний предмет, основним змістом якого було вивчення фізичних вправ, рухових дій, рухливих і спортивних ігор, які сприяють зміцненню здоров'я, фізичному розвитку та вдосконаленню рухових здібностей учнів для їхньої підготовки до життя,

праці й професійної діяльності, до захисту Батьківщини; натомість на сьогодні фізичною культурою визначають навчальний предмет загальноосвітніх шкіл, який відзначається спрямованістю на закладання основ загальної фізкультурної освіти – формування комплексу життєво необхідних рухових умінь, навичок і пов'язаних із ними знань.

У ході дослідження обґрунтовано розподіл джерельної бази дисертації на п'ять основних груп: правові документи (звіти партійних з'їздів і конференцій, резолюції пленумів КПРС, дані статистичних збірників, інформаційні повідомлення, закони, накази, постанови державних структур УРСР, СРСР, Міністерства освіти УРСР і СРСР); джерела нормативного характеру (навчальні плани та програми загальноосвітніх шкіл з фізичної культури); автентичні джерела (праці вітчизняних педагогів і психологів (І. Журавльов, В. Краєвський, І. Лернер, М. Скаткін, І. Зверев, М. Кашин, Л. Матвеев, М. Карпушко й ін.); публікації у періодичних виданнях («Советская педагогика» («Педагогика»), «Радянська школа» («Рідна школа»), «Народное образование», «Физическая культура в школе», «Теория и практика физической культуры»)); монографічні та дисертаційні праці, довідкові видання (енциклопедії, бібліографічні покажчики, словники), матеріали науково-практичних конференцій.

Історіографію проблеми класифіковано за проблемно-хронологічним підходом, обґрунтовано та схарактеризовано її періоди: *1959–1983* – освітньо-законодавче формування змісту «Фізичної культури» як навчального предмета в загальноосвітній школі; *1984–1991* – трансформація змісту предмета «Фізична культура» у світлі реформи загальноосвітньої школи та досліджень НДІ фізіології та гігієни; *1991 р. – до сьогодні* – період модернізації змісту фізичної культури у світлі нових нормативно-правових документів (законів, концепцій, стандартів освіти) в умовах відродження та побудови національної системи освіти.

Виявлено, що, попри наявність значного фактологічного матеріалу, порушена тема як окрема проблема не була предметом комплексних наукових досліджень з історії педагогіки в обраних хронологічних межах.

2. Установлено, що трансформацію змісту навчального предмета «Фізична культура» у вітчизняній школі у 1959–1991 рр. визначали суспільно-політичні, соціокультурні та педагогічні детермінанти, зокрема: певне послаблення ідеологічного тиску, розбудова народного господарства, розвиток промисловості; покращення добробуту населення, значна увага вищого партійного керівництва до розвитку масової фізичної культури і спорту, пошук шляхів покращення здоров'я підростаючого покоління; часткові зміни та наростання стагнаційних явищ у шкільній освіті, а також перевантаженість учнів, нестача педагогічних кадрів, недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення шкіл, зародження демократичних змін на тлі реформи загальноосвітньої і професійної школи та визрівання національної реформи освіти.

3. Під час аналізу нормативно-правових і змістових засад розвитку «Фізичної культури» як навчального предмета (1959–1991 рр.) доведено, що впродовж 1959–1991 рр. набули чинності закони, постанови та рішення, якими радянський уряд намагався привернути увагу до проблем фізичної культури як навчального предмета, проте в контексті завдань фізичного розвитку особистості загалом, у напрямі її підготовки до життя і суспільної праці, посилення масовості фізичної культури і спорту.

Проаналізовано низку нормативно-правових документів, серед яких і ті, що безпосередньо стосувалися проблеми змісту навчального предмета «Фізична культура» у вітчизняній школі досліджуваного періоду: Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в УРСР» (1959), наказ «Про заходи щодо поліпшення фізичного виховання в школах і педагогічних навчальних закладах СРСР» (1959), постанови «Про керівництво фізичною культурою і спортом в країні» (1959), «Про стан і заходи щодо покращення фізичного виховання загальноосвітніх шкіл РСФСР» (1964), «Про заходи щодо подальшого розвитку фізичної культури і спорту» (1966), положення «Про фізичне виховання школярів» (1970), постанова «Про подальший підйом масовості фізичної культури та спорту» (1981) й ін.

Констатовано, що еволюцію змісту «Фізичної культури» в загальноосвітній школі значною мірою зумовлювала законодавча діяльність Міністерства освіти УРСР як складової радянської командно-адміністративної системи.

Спостережено, що програми з навчального предмета «Фізична культура» у загальноосвітній школі впродовж 1959–1991 рр. неодноразово зазнавали змін (1960 р., 1967 р., 1975 р., 1983 р., 1985 р. і 1987 р.) у контексті суспільно-політичних і соціокультурних подій у країні та згідно з чинними урядовими та партійними документами в галузі освіти. Так, зміст програми 1960-х р. мав освітній характер і спрямованість на подолання зниження рівня захворюваності учнів, загартування організму, навчання учнів життєво важливих рухових навичок. Програма 1967 р. відзначалася чітким спортивним ухилом і зорієнтуванням учнів на усвідомлене виконання фізичних вправ, дотримання правил гігієни і уміння їх самостійно застосувати; усуненням нормативів, а оцінюванням технічно правильного виконання вправ, що уможливлювало виявлення реального стану фізичної підготовленості кожної дитини. Принцип диференційованого застосування засобів фізичної культури на заняттях зі школярами різного віку та статі з урахуванням рівнів їхнього фізичного розвитку та фізичної підготовленості зумовив зміст програми з навчального предмета «Фізична культура» 1975 р. Експериментальні дослідження НДІ фізіології і гігієни АПН СРСР закономірностей рухових якостей та активності учнів різного віку та статі у різні періоди слугували підґрунтям змін змісту програм з фізичної культури 1983 р., 1985 р. Комплексна програма з фізичної культури (1987 р.) увібрала

позитивні змістові орієнтири попередніх, базувалася на Всесоюзному комплексі ГПО й інтегрувала всі форми фізичного виховання учнів.

Спільним недоліком усіх затверджених упродовж 1959–1991 рр. програм з «Фізичної культури» слід визнати те, що в них майже не було взято до уваги особливості та можливості навчальних закладів.

Доведено зміщення акценту в змісті навчальних програм із «Фізичної культури» від трудового, освітнього через спортивно-масовий до оздоровчого з огляду на суспільно-політичні виклики часу.

4. Схарактеризовано практику розвитку змісту навчального предмета «Фізична культура» у 1959–1991 рр. на основі аналізу організаційно-методичного забезпечення предмета, представленого на рівні методичної літератури та публікацій на шпальтах педагогічної періодики.

Доказом достатнього методичного супроводу реалізації на практиці змісту навчальної дисципліни «Фізична культура» була, насамперед, значна кількість методичної літератури, що виходила друком. Нормативні й інструктивно-методичні матеріали, методичні листи, методичні рекомендації та посібники містили відомості про зміст, форми та методику планування навчальної роботи, пояснення щодо обліку успішності, завдань, змісту й методики проведення попереднього, поточного та підсумкового контролю, підготовки до уроків, їхньої структури, типів тощо.

Розкрито значний потенціал щодо реалізації завдань і змісту фізичної культури, організаційної та методичної підготовки вчителів у досліджуваній період педагогічної преси, зокрема журналу «Физическая культура в школе». Різноманітність рубрик часопису уможлилювала всебічний розгляд практики розвитку змісту навчального предмета «Фізична культура» у визначених хронологічних межах.

Аналіз 9476 статей, зокрема 1918 тих, які присвячені проблемі змісту навчального предмета «Фізична культура», дав змогу зробити висновок, що досліджуване питання знайшло належне висвітлення на шпальтах зазначеного часопису, а надзвичайно багата тематична спрямованість статей забезпечує значний фактологічний матеріал для осмислення змін навчального предмета у період 1959–1991 рр. Попри заідеологізованість і декларативність більшості статей, їхній зміст є цінним методичним надбанням педагогічної науки та практики у сфері фізичної культури, тож може, за умови творчого використання, сприяти оптимізації проектування змісту фізичної культури в контексті викликів сучасності.

5. Обґрунтовано впровадження змісту навчального предмета «Фізична культура» періоду 1959–1991 рр. у сучасному освітньому просторі. У досвіді формування розвитку змісту предмета «Фізична культура» та його реалізації під час викладання в загальноосвітніх школах у 1959–1991 рр. виокремлено низку педагогічних ідей, що, за умови творчого використання в сучасних умовах і орієнтації на сучасні тенденції в освітньому просторі, значною мірою сприятимуть оптимізації процесу проектування змісту фізичної культури в сучасних умовах.

Простежено реалізацію впродовж 1959–1991 рр. у системі загальної середньої освіти в Україні концепції фізичної культури школярів, спрямованої на зміцнення їхнього здоров'я та фізичний розвиток; виокремлено позитивні тенденції в розвитку змісту предмета «Фізична культура» в школі, які знайшли своє продовження в сучасних умовах, як-от: високий рівень і системність формування нормативно-правового забезпечення розвитку змісту навчальної дисципліни «Фізична культура»; належний рівень організаційно-методичного забезпечення розвитку предмета «Фізична культура»; розвиток і формування змісту фізичної культури відповідно до суспільно-політичних і соціокультурних потреб; чіткість планування та реалізації на практиці системи фізичного виховання учнів, передбаченої змістом навчальної дисципліни; комплексний підхід до вирішення освітніх, оздоровчих і виховних завдань фізичної культури; орієнтація змісту навчального предмета на оздоровчу спрямованість уроків фізичної культури, розвиток фізичних якостей і рухових умінь, потреба самостійних занять фізичною культурою; забезпечення диференційованого підходу до розроблення змісту фізичної культури з огляду на статеві та вікові особливості учнів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів обраної проблеми. Предметом наукового пошуку може бути обрано змістовий і процесуальний компоненти навчального предмета «Фізичне виховання», позакласна робота з «Фізичної культури» у другій половині ХХ ст. Також, на нашу думку, видається перспективним вивчення проблеми підготовки вчителів до викладання навчальної дисципліни «Фізична культура» у загальноосвітній школі в зазначених хронологічних межах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні результати дисертації

1. Ваколюк А. М. Теоретико-прикладні засади розвитку фізичної культури / А. М. Ваколюк // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. : наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Рівне : РДГУ, 2014. – Вип. 8(51). – С. 24–26.
2. Ваколюк А. М. Становлення і розвиток ідеї формування здорового способу життя старшокласників у вітчизняній педагогіці (друга половина ХХ ст.) / А. М. Ваколюк // Наук. вісн. Миколаїв. нац. ун-ту ім. В.О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. / за ред. О. М. Пехоти. – 2015. – № 1 (48), лют. – Миколаїв : МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2015. – С. 54–58.
3. Ваколюк А. М. Особливості фізичного виховання школярів у педагогічній діяльності А. Макаренка / А. М. Ваколюк // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. : наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Рівне : РДГУ, 2016. – Вип. 13 (56), ч. 1. – С. 22–25.
4. Ваколюк А. М. Динаміка розвитку умов формування здорового способу життя в процесі фізичного виховання школярів / А. М. Ваколюк //

Наук. зап. / ред. кол. : В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. – Вип. 147. – С. 252–256.

5. Ваколюк А. М. Формування на уроках фізичної культури процесу навчання у загальноосвітніх школах України (50–80-ті рр. ХХ ст.) / А. М. Ваколюк // Наук. вісн. Миколаїв. нац. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : зб. наук. пр. / за ред. проф. Анатолія Ситченка. – № 3 (54), верес. 2016. – Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2016. – С. 286–289.

6. Vakoliuk A. M. Development Evolution of Organizational and Pedagogical Circumstances of Healthy Lifestyle During Physical Education of Schoolchildren (Еволюція організаційно-педагогічних умов формування здорового способу життя у процесі фізичного виховання школярів) / А. М. Vakoliuk // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2015. – III (27), Issue: 51. – P. 19–22.

Опубліковані праці апробаційного характеру

7. Ваколюк А. М. Роль фізичного виховання у зміцненні здоров'я школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського / А. М. Ваколюк // Проблеми фіз. виховання у контексті освітньої педагогіки ВНЗ : зб. наук. ст. галузі фіз. культури і спорту. – Рівне : РДГУ. – Вип.13. – 2016. – С. 8–13.

8. Ваколюк А. М. Сутнісна характеристика фізичної культури здорового способу життя в сучасному суспільстві / А. М. Ваколюк // Фіз. культура, спорт і реабілітація закладах освіти : зб. пр. – Рівне : РДГУ, 2016. – Вип. 7. – С. 32–39.

Праці, які додатково відображають результати дисертації

9. Ваколюк А. М. Особливості змісту роботи класного керівника в навчальних закладах / А. М. Ваколюк // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини / [ред. кол.: Н. С. Побірченко (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – Вип. 7. – С. 29–35.

10. Ваколюк А. М. Специфіка роботи класного керівника у шкільництві / А. М. Ваколюк // Наука, освіта, суспільство очима молодих : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. студентів та молодих науковців. Ч. 1: Психолого-педагогічний напрям. – Рівне : РВВ РДГУ, 2013. – С. 27–29.

АНОТАЦІЇ

Ваколюк А. М. Розвиток змісту «Фізичної культури» як навчального предмета у вітчизняній загальноосвітній школі (1959–1991 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне, 2017.

У роботі обґрунтовано теоретичні основи дослідження проблеми розвитку змісту «Фізичної культури» як навчального предмета (1959–1991 рр.), уточнено сутність ключових понять дослідження, зокрема: «школа», «зміст освіти», «навчальний предмет», «фізична культура», «фізичне виховання», «навчальний предмет «Фізична культура» у школі»; удосконалено наукове уявлення про історіографію проблеми та джерельну базу дослідження.

Виокремлено суспільно-політичні, соціокультурні та педагогічні чинники розвитку змісту навчального предмета «Фізична культура»; схарактеризовано нормативно-правові та змістові засади розвитку «Фізичної культури» як навчального предмета у досліджуваній період; висвітлено роль педагогічної преси у вирішенні проблеми розвитку змісту навчального предмета «Фізична культура» (1959–1991 рр.).

Розкрито можливості впровадження змісту навчального предмета «Фізична культура» досліджуваного періоду в сучасному освітньому просторі.

Ключові слова: навчальний предмет «Фізична культура», зміст освіти, навчальний предмет, загальноосвітня школа, розвиток, фізична культура, фізичне виховання.

Ваколюк А. Н. Развитие содержания «Физической культуры» как учебного предмета в отечественной общеобразовательной школе (1959–1991 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Ривненский государственный гуманитарный университет, Ривне, 2017.

В работе обоснованы теоретические основы исследования проблемы развития содержания «Физической культуры» как учебного предмета (1959–1991 гг.), уточнена сущность ключевых понятий исследования, в частности: «школа», «содержание образования», «учебный предмет», «физическая культура», «физическое воспитание», «учебный предмет «Физическая культура» в школе»; усовершенствованы научные представления об историографии проблемы и источниковой базе исследования.

Выделены общественно-политические, социокультурные и педагогические факторы развития содержания учебного предмета «Физическая культура»; охарактеризованы нормативно-правовые и содержательные принципы развития «Физической культуры» как учебного предмета в исследуемый период; освещена роль педагогической печати в решении проблемы развития содержания учебного предмета «Физическая культура» (1959–1991гг.).

Раскрыты возможности внедрения содержания учебного предмета «Физическая культура» исследуемого периода в современном образовательном пространстве.

Ключевые слова: учебный предмет «Физическая культура», содержание образования, учебный предмет, общеобразовательная школа, развитие, физическая культура, физическое воспитание.

Vakoliuk A. M. Content Development of “Physical Culture” as a Subject at National Comprehensive School (1959–1991). – Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of pedagogical sciences, specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Rivne State University of Humanities, Rivne, 2017.

In the thesis the theoretical bases of the research of problem of the content development of “Physical Culture” as a subject of study (1959–1991) has been substantiated; the essence of the key concepts of the research such as: “school”, “content of education”, “subject”, “physical culture”, “physical education”, “subject “Physical Culture” at school” have been determined; it has been pointed out that in the period under review the subject “Physical Culture” at school” was marked as the key concept “subject”, the main content of which was to study physical exercises, motor activities, mobile and sports games, which promote strengthening of health, physical development and improvement of motor abilities of students to prepare them for life, work and professional activity, to protect the Motherland; but nowadays, in modern pedagogy, physical culture is considered as a subject at general schools, aimed to develop in students the foundations of general physical culture that means to extend their knowledge which are closely connected with a wider range of vital motor skills.

Scientific understanding of the historiography of the problem has been improved; the sources of the research have been divided into five groups: legal documents; regulatory sources; the authentic sources; publications in periodicals; monographs and dissertation researches, reference publications, materials of scientific-practical conferences. The socio-political, socio-cultural and pedagogical factors of the content development of the subject “Physical Culture” have been determined: (weakening of ideological pressure, the development of the national economy and industry; improving well-being of the population, raising the attention of the leading party to the development of mass physical culture and sports, the search of ways to improve the health of the younger generation; partial changes and growing of stagnation phenomena in school education, as well as students’ congestion, lack of pedagogical staff, insufficient level of material and technical base at schools, the birth of democratic changes in general and professional schools and as a result the maturation of the national education reform).

The legal and substantive principles of the development of “Physical Culture” as a subject of study during the period under review have been characterized. It has been clarified that the evolution of the content of “Physical Culture” in secondary school was largely due to the legislative activity of the Ministry of Education of the Ukrainian SSR, which was part of the Soviet command and administrative system.

It has been pointed out that the curriculums of the subject “Physical Culture” in secondary schools in 1959–1991 were changed several times (1960, 1967, 1975, 1983, 1985, 1987) in the context of socio-political and socio-cultural development of the country and were caused by the accepted governmental and party documents in education. It has been proved that the emphasis in the content of the curriculums of the subject “Physical Culture” in the period under review was changed from labor and educational through sports-mass to healthy in the context of socio-political challenges of that time.

The practice of the content development of the subject “Physical Culture” in 1959–1991 was characterized by the analysis of the organizational and methodological support of the discipline, which was presented in the methodological literature and in the pedagogical periodicals. It has been proved that pedagogical press, in particular, the journal “Physical culture at school” played a significant potential in the realization of the tasks and the content of the subject “Physical Culture”, organizational and methodological training of teachers in the period under review. Variety of the sections of the journal gave the opportunity to disclose a practice of the content development of the subject “Physical culture” in certain chronological range.

The possibilities of implementation the content of the subject “Physical Culture” in the period under review in the modern educational space have been revealed. It has been found out that the experience of formation and development of the content of the subject “Physical Culture” and its implementation in secondary schools in 1959–1991 contains a number of pedagogical ideas which can be used in modern conditions, taking into account the current trends in the development of education and that would help to optimize the educational process in modern school.

In the thesis there have been revealed: positive tendencies in the development of the content of the subject “Physical Culture” at school; all of them can be used in modern conditions, such as: high level and systematic in the formation of normative and legal support for the development of content of the subject “Physical Culture”; appropriate level of organizational and methodological support for the development of the subject “Physical Culture”; the development and the formation of the content of physical culture in accordance with the socio-political and socio-cultural needs; the clarity of planning and implementation in practice the system of physical education of students, provided by the content of the subject; an integrated approach to the solution of educational and health problems of physical culture; the orientation of the content of the subject for the improvement of physical culture lessons, the development of students’ physical qualities and motor skills, the need to go in for physical culture; the implementation of differentiated approach in developing the content of physical culture taking into account gender and age peculiarities of students.

Key words: subject “Physical Culture”, content of education, subject, comprehensive school, development, physical culture, physical education.

Підписано до друку 23.08.2017 р. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman». Формат 60x90 1/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Тираж 100 пр. Зам. № 503/3

Віддруковано у редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
Адреса: 33028, м. Рівне, вул. Степана Бандери, 12. Тел. (0362) 26-48-83